

ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR DIN ROMÂNIA – VERIGA SLABA A COMPETITIVITAȚII NAȚIONALE?³²

DR. RADU GHEORGHIU

Abstract

Higher education plays an increasing role for national competitiveness, fact also acknowledged by its presencs as one of the 12 pillars in the Global Competitiveness Index. From this perspective, Romania provides the image of a rather i mature higher education market, chracteristed by dominant low cost services, with limited relevance for the labour market . The article builds a SWOT of the Romania higher education system in view of its contribution to national competitiveness.

JEL: I25 (Higher education and development)

³² Articolul reprezintă un extras din lucrarea “Factorii competitivității economiei României” (coord. Gheorghiu.R.), Institutul de Economie Mondială, 2011.

Învățământul superior din țările dezvoltate se află în ultimele decenii într-un proces de re poziționare în privința rolului său economic și social. Pe fondul discursului dominant asupra dezvoltării, anume cel al economiei bazate pe cunoaștere, învățământul superior este pe de o parte chemat să răspundă formării de competențe solicitate de către o piață a muncii tot mai dinamică, iar pe de alta să devină motor al inovării continue. Educația superioară ca atare tinde să devină în numeroase state un sector important al economiei, aflat în competiție internațională.

Din această perspectivă nu este surprinzător că învățământul superior și formarea apar ca unul dintre pilonii competitivității monitorizați în Global Competitiveness Report (GCR), având ca parametrii centrali: ratele de participare în diferitele forme de educație, calitatea educației evaluată de către mediul de afaceri și, nu în ultimul rând pregătirea permanentă.

Dacă în ansamblul competitivității România se plasează în clasamentul 2010-2011 pe locul 77 din 142 țări, în ceea ce privește învățământul superior și formarea se poziționa pe locul 55. O privire asupra indicatorilor referitori numai la învățământul superior (vezi tabelul de mai jos) arată că România stă practic relativ bine doar la elementul cantitativ referitor la participarea în învățământul superior și mult mai slab la elementele calitative (calitate, cercetare) și la pregătirea permanentă.

TABEL 1. POZIȚIA ROMÂNIEI PENTRU INDICATORI AFERENȚI ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR

Indicator	Valoare	Poziție (din total 142 țări)
Participarea în învățământul superior	65,6	23
Calitatea sistemului educațional	3,3 (pe scara 1-7)	90
Disponibilitatea cercetării și serviciilor de formare	3,3 (pe scara 1-7)	112
Formarea personalului	3,8 (pe scara 1-7)	79

Sursa: Global Competitiveness Report 2010-2011.

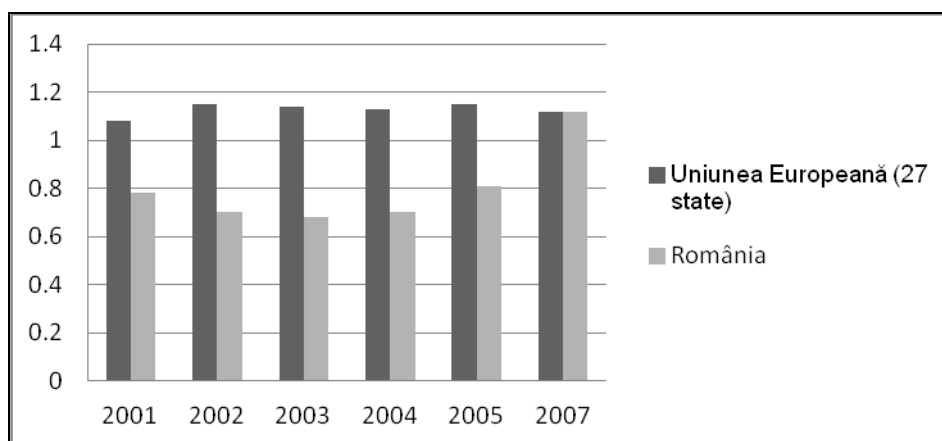
Acest tablou sintetic oferă o imagine de ansamblu asupra învățământului superior din România. Țara se află însă în prezent în prim proces de reformă a învățământului superior, al treilea ciclu de reforme de la sfârșitul comunismului, iar o analiză aprofundată trebuie să dea seama atât de fenomenele actuale cât și de transformările în curs. De aceea vom analiza în continuare unele dintre

elementele considerate esențiale pentru perspectivele învățământului superior din România de a contribui la competitivitatea economiei naționale.

1. Piața învățământului superior: resurse și acces

Atât prin legea veche a educației cât și conform celei actuale România ar trebui să aloce 6% din PIB pentru ansamblul învățământului (cifră convergentă cu obiectivele Lisabona), situație care a fost însă departe de realitate, cifra oscilând aproape de valoare de 4%. La nivelul învățământului superior alocarea publică a avut un maxim ce a depășit cu puțin 1% în anii premergători crizei economice, pentru a reveni apoi la nivelul de sub 1%.

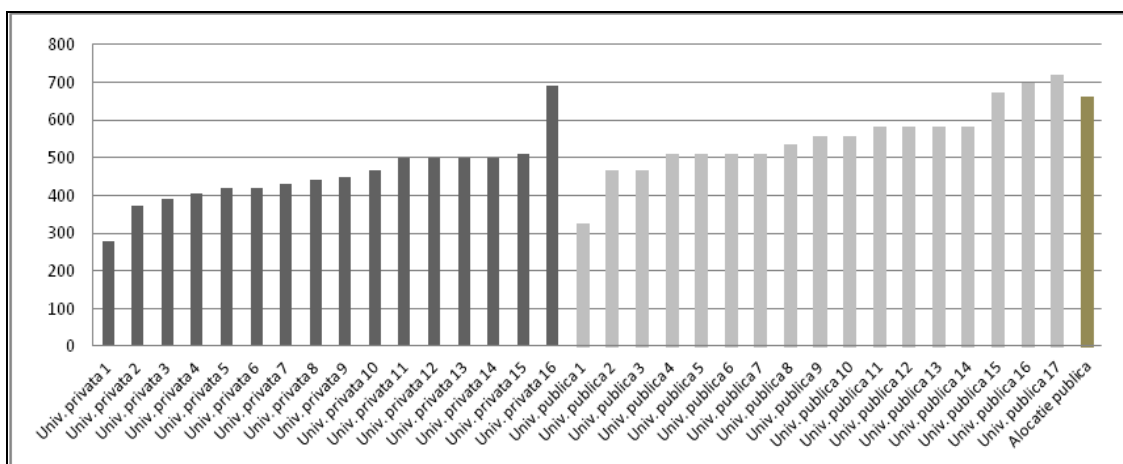
FIGURA 1. CHELTUIELILE PUBLICE TOTALE PENTRU ÎNVĂȚĂMÂNTUL TERȚIAR, NIVEL (ISCED 5-6), CA PONDERE ÎN PIB

Sursa: Eurostat

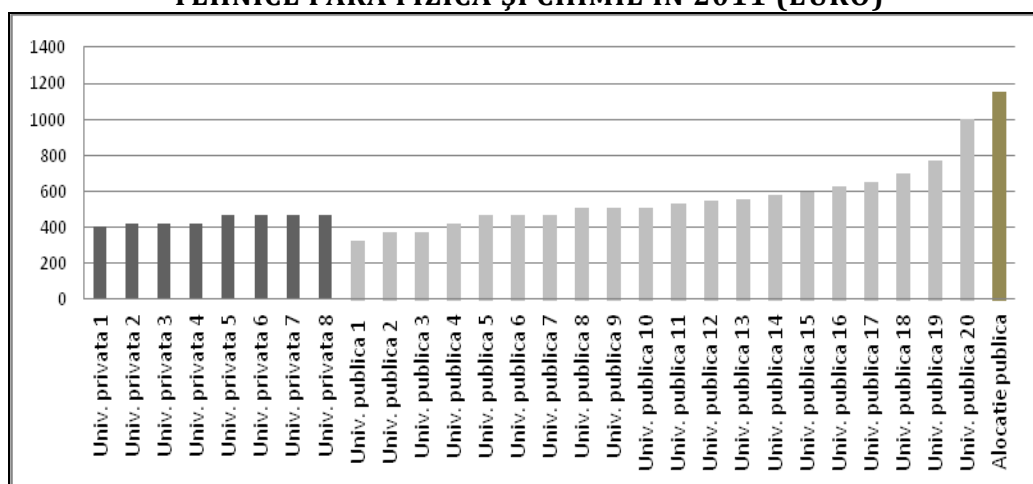
Piața educației în România este deschisă însă și către studiul cu taxă atât la universitățile publice, cât și cele private. Surprinzător, cel puțin la prima vedere, este faptul că taxele practicate de către cele două tipuri de instituții au o valoare mai mică decât alocația publică per student în domeniile respective (graficele de mai jos exemplifică pentru două domenii de studiu).

FIGURA 2. TAXE ANUALE DE STUDIU ȘI ALOCAȚIA PUBLICĂ PENTRU DOMENIUL ECONOMIE ÎN 2011 (EURO)

Sursa: Calcule pe baza datelor colectate de pe siteurile universităților.

FIGURA 3.. TAXE ANUALE DE STUDIU ȘI ALOCAȚIA PUBLICĂ PENTRU SPECIALIZĂRI TEHNICE FĂRĂ FIZICĂ ȘI CHIMIE ÎN 2011 (EURO)

Sursa: Calcule pe baza datelor colectate de pe siteurile universităților.

Taxele de studiu sunt mici chiar în valoare absolută. Pentru comparație, taxele anuale pentru o universitate sunt adesea la nivelul unor taxe lunare pentru grădinițele private, așa cum o arată diferite articole de presă regională.³³ Și ca structură în venitul gospodăriilor cheltuielile cu educația reprezentau în 2009

³³ Vezi de exemplu:

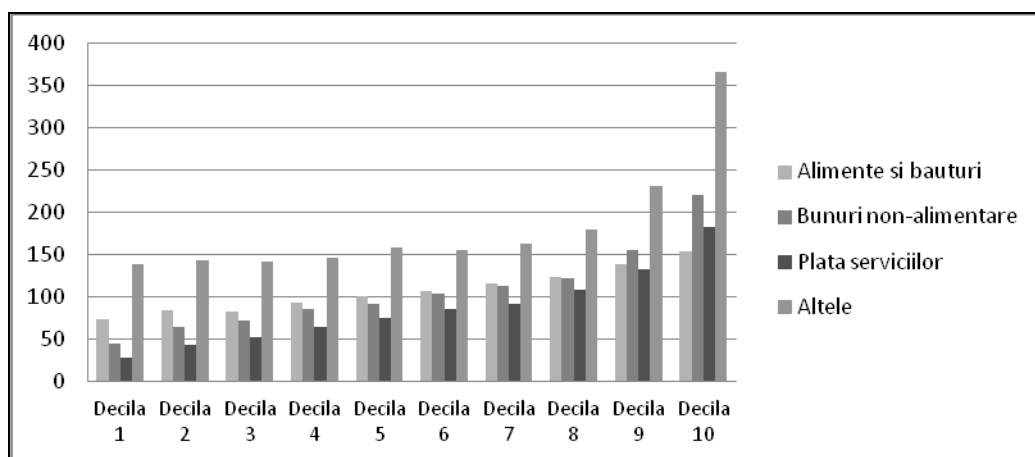
„Scump, doamna, scump! Gradinita privata costa de sase ori cat facultatea, la Timisoara!”, Opinia Timișoarei, 6 Martie 2011, <http://www.opiniatimisoarei.ro/scump-doamna-scump-gradinita-privata-costa-de-sase-ori-cat-facultatea-la-timisoara/06/03/2011>

“Mai scump la gradinita decat la facultate”, Citynews Sibiu, 8 sept 2009, <http://www.citynews.ro/sibiu/cheștiunea-zilei-15/mai-scump-la-gradinita-decat-la-facultate-57438/>

Gradinita, mai scumpa decat facultatea, Citynews Cluj, 19 Sept 2011, <http://www.citynews.ro/cluj/cheștiunea-zilei-15/gradinita-mai-scumpa-decat-facultatea-201394/>

doar 3,6% din total servicii plătite, în condițiile în care, pentru exemplificare, serviciile de telefonie au constituit 20,4%.

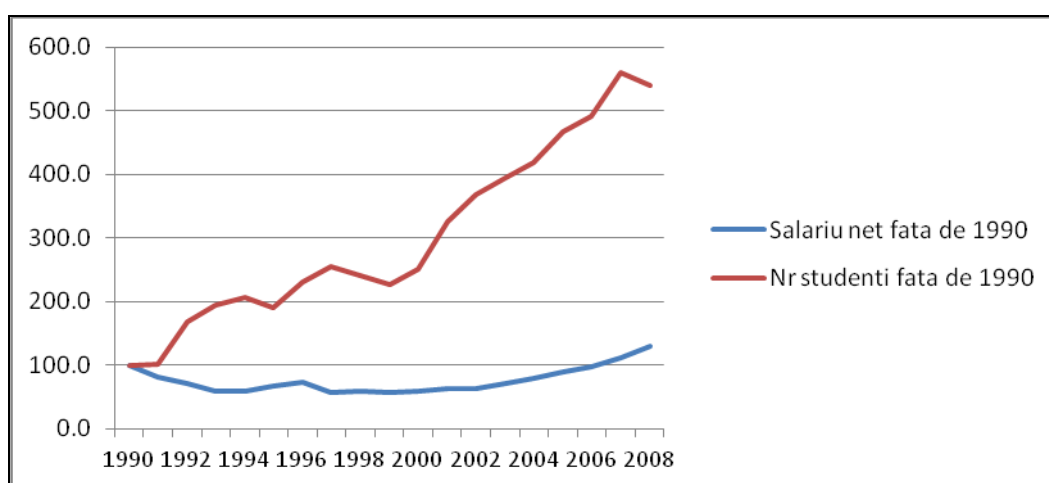
FIGURA 4. CHELTUIELI MEDII LUNARE PE DECILE DE VENIT (EURO)

Sursa datelor: Institutul Național de Statistică.

De altfel, faptul că evoluția numărului de studenți nu este deloc corelată cu nivelul salariilor (vezi graficul de mai jos) arată că determinanții pieței educației nu sunt legați de costuri, sau cel puțin nu de nivelul taxelor.

FIGURA 5 . INDICELE SALARIULUI NET ȘI A NUMĂRULUI DE STUDENȚI FAȚĂ DE 1990

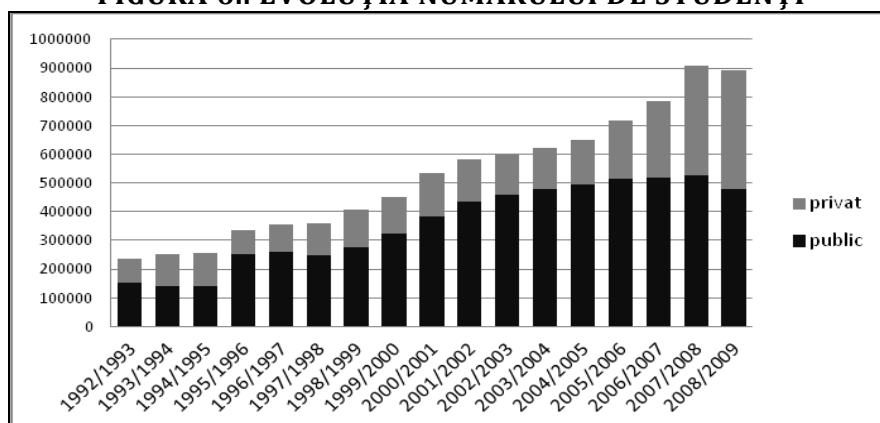

Sursa datelor: Institutul Național de Statistică

Care sunt atunci determinanții echilibrului cerere-ofertă pe piața educației superioare din România? Pentru a răspunde acestei întrebări, este suficient să privim evoluția numărului de studenți, ca să înțelegem că numărul acestora a

pornit de la o valoare foarte mică pentru a ajunge în ultimii ani aproape de nivelul din țările OECD. Putem afirma astfel că România a atins deja potențialul de expansiune pe această direcție. Dacă luăm în considerare și faptul că populația de vârstă 19-24 ani este prognozată să scadă treptat de la 1.234.600 în 2009 la 724.580 în 2050 (cf INS, *Proiectarea populației școlare la orizont 2050*), atunci este de așteptat ca și la nivelul competiției dintre universități să se producă o orientare graduală de la preț către calitate.

FIGURA 6.. EVOLUȚIA NUMĂRULUI DE STUDENȚI

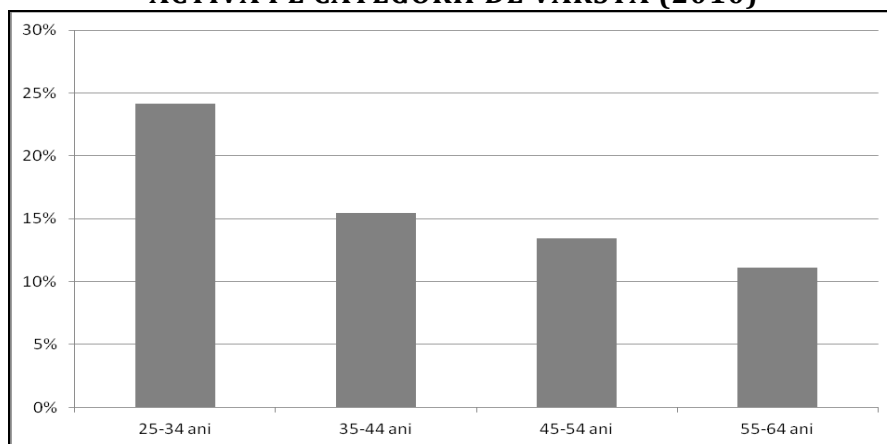

Sursa datelor: Institutul Național de Statistică

2. Fractura generațională

Creșterea rapidă a numărului de studenți s-a concentrat aproape exclusiv în banda populației de vârstă 19-23 ani, ceea ce a făcut ca la nivelul populației active să existe un dezechilibru major.

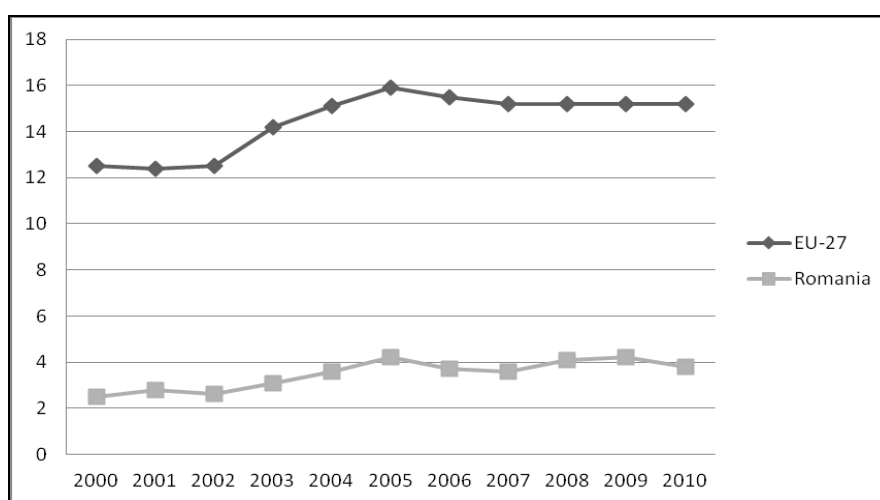
FIGURA 6. PONDEREA ABSOVENȚILOR DE ÎNVĂȚĂMÂNT SUPERIOR ÎN POPULAȚIE ACTIVĂ PE CATEGORII DE VÂRSTĂ (2010)

Sursa datelor: INS.

Dacă participarea persoanelor din afara vârstei 19-23 de ani la programe tip Bologna este foarte redusă, ea nu este compensată de alte forme de pregătire permanentă, România fiind dintre țările UE cu cel mai scăzut nivel al acestei formări. Cauzele acestui fenomen sunt probabil legate atât de slaba capacitate a furnizorilor de a asigura formarea unor competențe relevante pe piața muncii, dar și de o generic slabă valorizare a investiției în educație de către persoanele ocupate sau de către firme.

FIGURA 7.. RATA DE PARTICIPARE LA PREGĂTIREA PERMANENTĂ

Sursa: Eurostat

3. Învățământul și piața muncii

Din punct de vedere economic prima pentru educație, sau beneficiile absolventului reprezintă factorul determinant al echilibrului cerere-ofertă pe piața muncii. În România la nivel general se poate observa că salariile sunt puternic diferențiate între cei cu și fără studii superioare. De asemenea, rata șomajului este în general mai redusă pentru persoanele cu studii superioare decât media națională (Este adevărat însă că rata șomajului în anul de criză 2009 este defavorabilă pentru categoria celor de 35-44 ani, practic persoanele care au studiat imediat după revoluție).

TABEL 2. RATA ȘOMAJULUI PE GRUPE DE VÂRSTĂ (2009)

	25-34 ani	35-44 ani	45-54 ani	55-64 ani
Rata șomajului total	7.8%	5.7%	5.6%	3.4%
Rata șomajului pentru absolvenții de studii superioare	3.6%	10.0%	3.7%	0.0%

Sursa datelor: Eurostat.

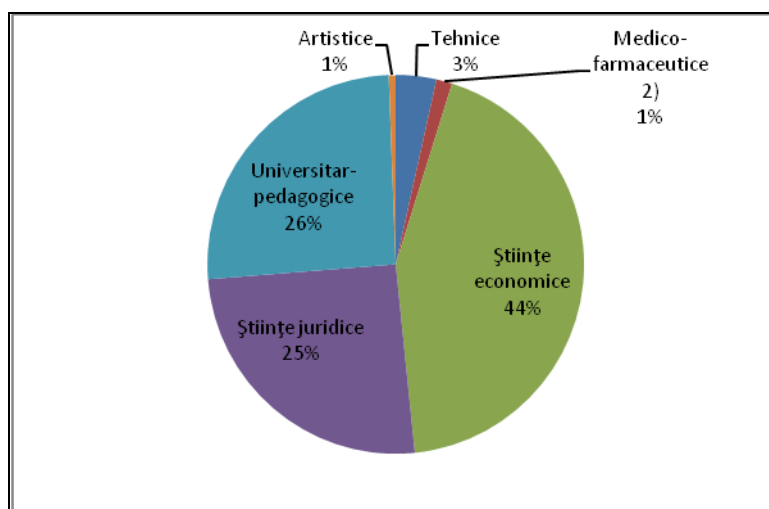
Diplomele au deci o anumită valoare pe piața muncii, însă această valoare nu este diferențiată, fiind predominantă percepția că universitățile sunt în bună măsură irelevante în formarea de competențe specifice. Astfel, “absolvenții sunt de părere ca 55% dintre cunoștințele de care au nevoie la job au fost dobândite la locul de muncă, 32% dintre cunoștințe au fost dobândite în facultate, iar 13% cu alte ocazii”³⁴. De asemenea, “pentru 76% dintre angajatori nu contează dacă un posibil angajat are doar diploma de licență sau are și diploma de master”³⁵.

Orientarea universităților către atragerea potentialului mare până acum la nivelul numărului de studenți prin competiție de cost a avut ca rezultat și o masivă orientare către domeniile slab consumatoare de resurse. Astfel științele economice și juridice au ajuns să reprezinte în învățământul privat două treimi dintre studenți, în vreme ce în sistemul public ponderea științei și tehnologiei este parțial echilibrată de alocațiile bugetare pe domenii. Desigur, acesta este un joc al cererii și ofertei, dar un joc în care studenții au găsit furnizori care să le ofere o diplomă merită a concura pe o piață a absolvenților în care conținutul diplomei nu este diferențiat.

³⁴ https://www.fundatiadinupatriciu.ro/ro/media_room/stiri/419

³⁵ idem

FIGURA 8. STRUCTURA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PRIVAT PE SPECIALIZARI 2008/2009

Sursa datelor: INS.

La nivelul alocării numărului de locuri cu finanțare publică pe domenii există o lipsă totală de transparență³⁶, alocarea fiind realizată în bună măsură informal în general pe baza “corecției” unor date de cohortă din trecut. Acest fapt a condus în timp la anomalii precum universități care au organizat mai multe sesiuni de admitere pentru a ocupa locuri cu taxă, sau la un număr foarte mare de absolvenți în domeniul geografiei confrunțați cu spectrul șomajului. De asemenea, “în acest moment, în România există peste 20.000 de studenți la Jurnalism și peste 130.000 de studenți la Drept, în timp ce, pe piața forței de muncă, cererea anuală este în cel mai bun caz egală cu o treime din numărul absolvenților care termină aceste două specializări.”³⁷

Un progres inițiat în această direcție îl reprezintă introducerea studiilor de trasabilitate a absolvenților, studii care în următorii ani vor putea oferi informații prețioase privind angajabilitatea acestora. Cu toate acestea, studiile de trasabilitate nu pot oferi informații decât despre trecut, fiind necesar un efort prospectiv pentru ca universitățile să poată pregăti pentru profesiile viitorului. Acest efort prospectiv se poate realiza pentru principalele calificări la nivel sistemic (permițând ministerului și o alocare transparentă a resurselor în raport cu cerințele pieței muncii), cât și la nivelul universităților, care pot stabili un dialog orientat viitor cu actorii cheie.

³⁶ Distribuirea arbitrară a locurilor bugetate anulează practic beneficiile finanțării per capita (SAR 2010)

³⁷ https://www.fundatiadinupatriciu.ro/ro/media_room/stiri/491

4. Internaționalizarea învățământului

România a avut în perioada comunismului și la începutul anilor 1990 un număr mare de studenți, în special din țările arabe. Pierderea acestor piețe (cu menținerea slabă pentru domeniul medicină) a fost cauzată atât de motive politice, de slaba capacitate a sistemului românesc de a promova internațională și de diversificare a programelor în limbi străine cât și mai general de slaba poziționare a universităților românești în topurile internaționale (România nu are încă o universitate în top 500 Shanghai). În același timp România se confruntă cu plecarea masivă a tinerilor cu potențial, atrași adesea încă din timpul liceelor de către universități de prestigiu din afară.

Pierderea competitivității internaționale a universităților românești se produce pe fondul dinamicii nefavorabile a competiției dintre universități, în sensul orientării acestora aproape exclusive pe preț, în dauna relevanței educației în carieră.

Un alt fenomen aparent paradoxal este legat de quasi-absența filialelor universităților străine și lipsa unor universități locale cu ambiții internaționale (Aligică, 2011). El poate fi însă pus pe seama unui sistem rigid și formal de control al calității (Andreescu, 2011), dublat de o credibilitate generic aplatizată a serviciilor educaționale din România

5. Calitatea învățământului superior

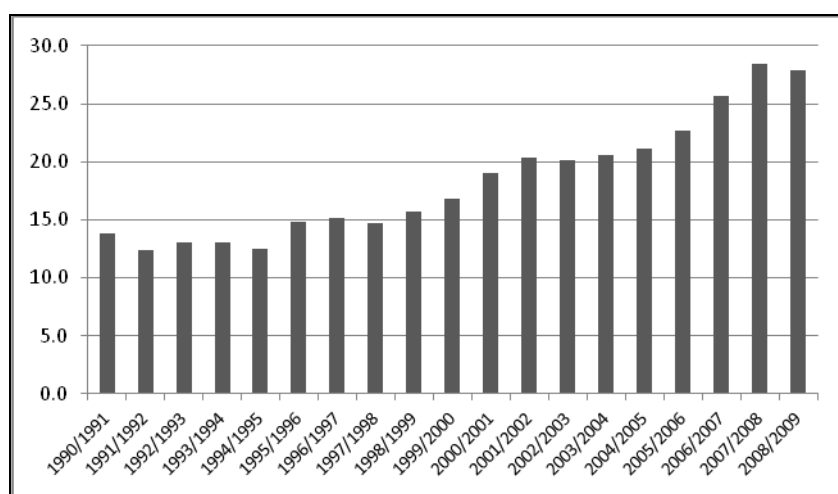
Evaluarea calității învățământului superior reprezintă o provocare metodologică complexă. Încercările recente de ierarhizare a programelor de studii s-au lovit de această problemă, rezultatul fiind acela că rezultatele în planul cercetării au ajuns să fie indicatori dominanți ai calității, lăsând zona de evaluare a predării pe un plan secund.

În ceea ce privește predarea, un parametru cu evidentă deteriorare este reprezentat de rata studenți/cadre didactice (vezi graficul de mai jos), raport care aproape s-a dublat față de începutul anilor 1990. Acest fapt are cauze multiple, printre care atât expansiunea prea rapidă a numărului de studenți, cât și expansiunea cursurilor la distanță. În ceea ce privește acest din urmă aspect, trebuie spus că în România nu a existat o cultură reală a e-educației și/sau educației combinate față în față și mediate electronic (*blended learning*), domeniu

care a fost interpretat în sensul reducerii necesarului de cadre didactice, în condițiile în care bune practice internaționale scot mai degrabă în evidență beneficiile asociate unei interacțiuni sporite profesor-student sau student-student, chiar dacă mediate electronic.

Un aspect care a încetinit ritmul de creștere al corpului profesoral a fost legat de importanța vârstei în sistemul de promovare, atât formală, cât și culturală, aspect care prin noile metodologii a fost corectat și înlocuit de o semnificație crescută a publicațiilor. Trebuie spus însă că în primă instanță această măsură a avut un efect pervers, în sensul în care ștacheta publicării a fost ridicată brusc încetinind accesul tinerilor, dar păstrând în sistem persoane mai în vârstă pe poziții de profesor, care nu îndeplineau aceleași criterii. Efectul negativ a fost parțial compensat de obligativitatea de pensionare pentru cadrele didactice și de cercetare și personalul de conducere din universități la împlinirea vârstei de 65 de ani, decizie care a afectat 1500 de persoane.

FIGURA 1. EVOLUȚIA RATEI STUDENȚI/CADRE DIDACTICE

Sursa datelor: Institutul Național de Statistică.

6. Reforma educației

Noua lege a educației a adus o serie de transformări, a căror implementare are diferite grade de reușită:

- 1) A obligat universitățile să-și elaboreze noile carti universitare. Din păcate aceste documente, care ar fi trebuit să specifice misiunea specifică a

universității, au rămas la fel de formale în urma acestui proces, textele lor fiind foarte slab diferențiabile de la o universitate la alta. Punem acest parțial insucces pe seama slabei culturi de management strategic, precum și pe percepția universităților asupra acestui proces ca încă o formalitate cerută de către ministere.

- 2) A obligat universitățile să aleagă între formele de alegeri colegiale sau orientate către management din exterior selecționat prin competiție. Din păcate, practic toate universitățile au ales să rămână în abordarea colegială. Acest fapt s-a datorat nu neapărat respingerii în bloc a ideii de management profesionist, ci modului în care a fost formulată alegerea între cele două tipuri, și anume personalul universitar a avut de ales între a opta singur pentru o conducere sau alta și a transfera o parte din propria decizie, soluția nefiind rațional decât una (anume a păstra capacitatea propriei persoane de a alege în continuare).
- 3) A introdus obligativitatea pensionării la 65 de ani, fapt care a dislocat o serie de rețele de putere cu lungă tradiție, care sunt în bună măsură responsabile de neglijarea interesului pe termen lung al propriilor absolvenți.
- 4) A introdus clasificarea universităților și ierarhizarea programelor de studii. Potrivit Legii Educației Naționale, universitățile sunt clasificate în trei categorii, respectiv universități centrate pe educație, universități de educație și cercetare științifică sau universități de educație și creație artistică și, respectiv, universități de cercetare avansată și educație. De asemenea, programele de studii oferite de universitățile acreditate din România au fost ierarhizate pentru prima oară de un organism internațional, anume Asociația Universităților Europene. Aceste elemente sunt extrem de importante pentru refacerea competiției în interiorul sectorului de învățământ superior și de formare a unei reputații în raport cu piața muncii. Din păcate, atât în ierarhizare, cât și în diferențiere, criteriul cercetare și mai exact publicații a căpătat o pondere foarte mare (cf de asemenea SAR 2010), fapt explicabil în bună măsură de absența unor elemente funcționale de monitorizare a racordării la piața muncii.
- 5) Legea promovează o serie de mecanisme suport care pot îmbunătăți funcționarea sistemului în viitor. Printre acestea se numără Registrul

Matricol Unic (deja funcțional, inițiat înainte de lege), și crearea unor noi organisme precum: Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (CNATDCU), Consiliul de Etică și Management Universitar (CEMU), Consiliul Național de Statistică și Prognoză a Învățământului Superior (CNSPIS). Acesta din urmă poate avea un rol decisiv pentru crearea premiselor unei elaborări a politicilor publice bazate pe analize statistice și mai mult, pentru introducerea unor elemente prospective, care să deschidă calea unei racordări anticipative și nu reactive la cerințele pieței muncii.

- 6) A introdus ideea de fuziune, puternic susținută de către ministrul educației ca formă de reducere a aparatului administrativ din universități și de concentrare a resurselor³⁸. Urmare a stimulentei anunțate și a campaniei personale a ministrului în diferite centre universitare, la Timișoara, se pregătesc de fuziune Universitatea de Medicină și Farmacie "Victor Babeș" cu Politehnica Timișoara, în Mureș se discută despre fuziunea Universității de Arte, a celei de Medicină și a Universității "Petru Maior", iar Universitatea de Nord din Baia Mare se pregătește de fuziune cu cea Tehnică din Cluj-Napoca³⁹.

Complementar legii educației, în perioada 2009-2011 s-a desfășurat în cadrul proiectului strategic "Calitate și leadership pentru învățământul superior românesc", un dialog extins ce a cuprins peste o mie de experți și reprezentanți ai actorilor cheie, ce a condus la elaborarea unui document de viziune asupra învățământului superior din România la orizont 2025, însoțit de o Carte alba cu propuneri de politici pe termen mai scurt (2015).⁴⁰

Documentul de viziune asupra învățământului superior la orizont 2025⁴¹ are în centrul său trei valori:

- *Personalizarea*, care presupune mai multe opțiuni pentru studenți, materializate în parcursuri educaționale flexibile și care răspund planurilor de viață individuale.

³⁸ <http://www.dcnnews.ro/2011/01/funeriu-sustine-fuziunea-universitatilor/>

³⁹ <http://www.evz.ro/detalii/stiri/fuziunea-universitatilor-ultimul-colac-de-salvare-949020.html#ixzz1dD24cnfB>

⁴⁰ Vezi www.edu2025.ro

⁴¹ www.edu2025.ro

- *Diversitatea*, care presupune structuri instituționale și aranjamente sistemice, ce permit evoluții distincte unor instituții cu misiuni și obiective variate.
- *Transparența*, care afirmă importanța informațiilor cuprinzătoare, relevante și ușor accesibile privind sistemul de învățământ, vizând, totodată, apariția unui sistem de reputație a universităților și programelor de studii.

La nivel operațional, Cartea Albă⁴² propune pentru orizontul de timp 2015 un set de măsuri care vizează:

- diversificarea și individualizarea programelor de studii tradiționale, de „tip Bologna”;
- extinderea ofertei actuale de programe prin programe de scurtă durată;
- construcția unui sistem informațional strategic național, care să lărgescă accesului la informație pentru unele categorii diferite de actori instituționali și individuali;
- dezvoltarea unor practici de raportare prospectivă la piața muncii (la nivel sistemic și la nivelul universităților);
- consolidarea libertăților instituționale prin modificarea statutului instituțiilor de învățământ superior;
- îmbunătățirea managementului instituțiilor de învățământ superior prin dezvoltarea capacității administrative și prin crearea unor structuri de susținere a *leadership*-ului universitar.

Atât Viziunea, cât și Cartea Albă sunt complementare transformărilor propuse de Legea Educației Naționale, în sensul în care completează eforturile de reglementare cu o întărire a leadershipului universitar, o creștere organică a instituțiilor din sistem bazată pe o comunicare activă a acestora cu actorii cheie și, nu în ultimul rând, pe o recâștigare a încrederii beneficiarilor direcți și indirecti ai educației. Principalul rezultat așteptat al implementării acțiunilor propuse de Cartea Albă este legat de o funcționalitate reală a pieței educației, o piață în care concurența să fie legată de oportunitățile de carieră ale absolvenților.

⁴² Idem.

Analiza SWOT – Învățământul superior și competitivitatea

Puncte tari <ul style="list-style-type: none">- Rata de participare în învățământul superior pentru banda de vârstă 19-23 aproape de media OECD;- Nivel scăzut al taxelor de studiu.	Puncte slabe <ul style="list-style-type: none">- Rata mare de abandon a studiilor universitare- Număr foarte scăzut de persoane în pregătire permanentă- Sistem de control al calității care încurajează omogenitatea formală și descurajează inovarea.- Decalaje structurale majore între calificările pregătite de către sistem și cerințele pieței muncii.- Relevanța slabă a educației pentru competențe specifice cerute de piața muncii.
Oportunități <ul style="list-style-type: none">- Încurajarea programelor de scurtă durată;- Încurajarea universităților pe direcția diversificării și individualizării programelor din ciclul Bologna prin dialog cu actorii cheie;- Dezvoltarea unui sistem prospectiv de fundamentare a alocării resurselor bugetare pe domenii de studiu;- Modificarea statutului instituțiilor de învățământ superior pentru a putea face un management competitiv al resurselor umane și a realiza investițiile necesare unei noi repoziționări pe piața învățământului superior.	Amenințări <ul style="list-style-type: none">- Lipsa unui angajament politic ferm pentru Viziunea 2015 și Cartea Albă 2015 rezultate în urma consultărilor naționale;- Menținerea formalismului în sistem, în dauna leadershipului universitar și a unui sistem de reputație funcțional.

Bibliografie

- Aligică D.P (2011), Învățământul universitar privat: paradox, simptom și rusine națională, contributors.ro, 16 septembrie 2011;
- Andreescu L. (2011), Despre noroc și nenoroc în istoria recentă a universităților românești, contributors.ro, 18 septembrie 2011;
- Andreescu L., Curaj A., Gheorghiu R. (2011), Unleashing individualization. The challenge of personalization in tertiary education, in *Rusu C. (ed.), Proceedings of the 7th International Seminar on the Quality Management in Higher Education, Alexandropolis*;
- Andreescu L., Gheorghiu R., Zulean M. Curaj A., (2011, in print), *Systemic Foresight for Romanian Higher Education*, in Proceedings of Future of Higher Education – Bologna Process Researchers’ Conference, Springer;
- Andreescu L., Gheorghiu R., Proteasa V. Curaj A., (2011, in print), *Institutional Diversification and Homogeneity in Romanian Higher Education: The Larger Picture*, in Proceedings of Future of Higher Education – Bologna Process Researchers’ Conference, Springer;
- ARACIS. (2010). *Barometrul Calității, 2010. Starea calității în învățământul superior din România*. București: ARACIS;
- Miroiu, A., Andreescu, L. (2010). Goals and Instruments of Diversification in Higher Education. *Quality Assurance Review for Higher Education*, 2, 89-101;
- Hussey T., Smith P. (2010), *The Trouble with Higher Education. A Critical Examination of our Universities*, Routledge;
- OECD (2011), *Education at a Glance 2011*, OECD indicators;
- SAR (2011), *Revoluția de sus în jos: impactul noului sistem de evaluare a calității în universități*, Policy Brief 57, Octombrie 2011;
- SAR (2010), *Pentru o autonomie responsabilă. Expansiunea universităților în România*, Policy Brief 46, Iulie 2010;
- Xavier Sala-i-Martin, *The Global Competitiveness Report 2011-2012*, World Economic Forum;
- *** Viziunea “Învățământul superior din România în 2025”, www.edu2025.ro
- *** Cartea Albă “Pentru calitate și leadership în învățământul superior din România”, www.edu2025.ro